

Reflexions sobre la crisi de l'Antic Règim a través de la lectura de textos de l'època (1787-1814)

M. Antonia FERRER i BOSCH
M. Jesús MUIÑOS i VILLAVARDE

No pretenem, amb aquest article, definir allò que entenem per crisi de l'Antic Règim, ni aplicar aquest procés de crisi al cas concret de Catalunya, ja que és un tema estudiat i debatut per historiadors catalans que ens mereixen la més alta consideració pel seu rigor investigador, metodològic i científic. Intentem, sí, aportar el resultat d'unes reflexions¹ sobre la crisi de l'Antic Règim a Catalunya, aconseguida a través de la lectura de textos del període comprès entre la Revolució Francesa i l'acabament de la Guerra del Francès.

Hem utilitzat fonts originals procedents de la premsa del moment, articles d'opinió, memòries, bans i proclames emesos per part d'ambdós bàndols, bibliografia coetània als fets o interpretacions posteriors no historiogràfiques, lligalls de Governació, Actes, etc. Tot això dibuixa la configuració mental del moment i reflecteix les contradiccions de qualsevol procés, que mai pot ser interpretat de manera unilínia.

Pretensem presentar un conjunt de suggeriments interpretatius, per tal d'ajudar a vèncer els tòpics acumulats per la historiografia acadèmica, i oferir una sèrie d'elements concrets, per tal de contribuir a buscar les nostres pròpies explicacions.

Intentem fer veure com a finals del segle XVIII i els primers anys del XIX, les estructures feudals, a Catalunya, paral·litzaven el seu desenvolupament vers una economia de signe capitalista.

La influència, primer, dels pensadors liberals, i, més tard, els fets de la Revolució francesa, van ser la causa de què els catalans comencessin a comprendre que l'Antic Règim, basat en els privilegis feudals, s'estava acabant.

1. Aquest article és fruit d'un treball de Seminari realitzat al si del Departament d'Història Contemporània de Tarragona, concretament emmarcat dins l'assignatura d'Història Contemporània de Catalunya

La invasió francesa demostrava la fragilitat de l'Antic Règim; s'iniciava el procés revolucionari encaminat a canviar-lo, procés que culminaria els anys trenta.

Per tal d'abastar el procés complet d'aquesta crisi, hem de remuntar-nos, almenys, fins a mitjans segle XVIII, i proseguir-lo fins més enllà del segle XIX. Al llarg del segle XVIII s'havia pogut advertir que el marc d'un sistema de relacions feudals feia impossible que la producció agrària creixés al mateix ritme que la població. Les tensions entre senyors i camperols s'anaven traduint en freqüents revoltes durant l'últim terç del segle. La precarietat de l'agricultura va quedar palesa amb la terrible fam del 1803-1804; l'organització gremial enturpia la neixent indústria.

El propi aparell d'Estat va trontollar; una prova d'això és la ruina de la hisenda, incapaç d'atendre les obligacions del deute, la qual cosa l'obligava a recórrer a les primeres mesures desamortitzadores, mesures que provocaren les ires dels grups dominants, i que contribuïren d'una manera decisiva a la caiguda de Godoy.

1808: s'havia arribat al punt en què l'evolució de la societat espanyola només podia fer-se en una direcció determinada: la liquidació del vell sistema. La naturalesa i direcció d'aquest procés són idèntiques arreu de l'Europa Occidental, bé que la força amb que aquest es desenvolupa varia a cada lloc i en cada moment històric, en funció del joc concret dels enfrontaments i de les aliances que mantingueren els diferents grups socials.

Un mateix procés pot tenir tantes vies diferents con situacions. Intentem explicar, ara, l'inici d'aquest procés, a Catalunya, en el moment que es desencadena obertament la crisi, en el moment que Catalunya entrava en plena crisi provocada pel bloqueig comercial, com a punt final i principal.

La situació prerevolucionària que visqué Europa durant la segona meitat del segle XVIII deixa sentir els seus efectes, també, a Catalunya. Una nova concepció de l'home, del paper històric i de l'organització política d'un país s'estenia arreu, entre capes intel·lectuals il·lustrades.

En el context de l'Antic Règim es fa necessari potenciar aspectes de la societat força desestimats en el vell ordre; a l'individualisme, la valoració de la llibertat, la igualtat davant la llei, els Estats com a fruit d'un pacte social sobirà, s'afegeix una preocupació per modernitzar el país, preocupació palesa a les Societats d'Amics del País: l'educació, sobretot pràctica i útil a la societat, la ciència experimental, les activitats econòmiques, són punts sobre els quals treballen aquests organismes.²

Ens trobem davant una obertura mental, la preparació de nous mo-

2. "La finalitat de la Societat d'Amics del País de Tarragona era segons l'article primer dels seus estatuts *mejorar la suerte de todos los pueblos de su Arzobispado i Corregimiento* esforçant-se per assolir-ho ja pel millorament de l'educació de la generació futura, ja per la popularització de les bones màximes i regles sobre l'Agricultura, Arts, Navegació i Comerç i tot el que pogués augmentar la població o riquesa del país i el benestar dels seus habitants (...)" en *Gaceta de Madrid* (1787-1791) extret de QUINTANA I MARTÍ, A.: *Antonio Martí Franqués (1750-1832)*. Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Vol. XXIV. Barcelona. 1935, pag. 136

dels de convivència, l'adquisició d'una nova perspectiva racional, on la felicitat, com a finalitat, juga un important paper. La ciència és la clau de l'explicació del món, s'ha d'aplicar per tal de perfeccionar l'economia i millorar el nivell de vida.³

Parlem d'un estat mental obert, per tal de diferenciar i remarcar la manca de postulats polítics coherents que fessin pensar en un canvi polític. El pes de l'Església i la vinculació d'antics ordres, era decisiu a l'Estat, malgrat el pretès despotisme il·lustrat que hom duia a la pràctica. Ni Amat, ni Martí d'Ardenya són revolucionaris de la burgesia, bé que participaven dels corrents liberals burgesos i preparaven un estat d'opinió generalitzat que podia desembocar, en última instància, en l'enderrocament de la monarquia absoluta.

El punt de confluència entre aquests intel·lectuals i el poble, descontent, tingué lloc l'any 1789, amb els *rebomboris del pa*. No es tracta d'una lluita conjunta a l'estil de les Junes vuit-centistes. Diem confluència perquè, des de dos sectors de població, s'estava qüestionant el vell ordre.

El darrer terç del segle XVIII representava, per a Catalunya, un nou període de successives crisis cícliques de subsistència, crisis prou característiques de l'Antic Règim. La guerra contra Anglaterra (1779-1783) augmentà la misèria de la pagesia, afectada de vell antuvi per les males collites; el cicle catastròfic es manifestà mitjançant etapes de fam, epidèmies i mortalitat creixent. La penúria de productes agrícoles al mercat determina una inflació galopant des del 1787, inflació que s'accentua l'any següent. La gent té gana, els aliments de primera necessitat experimenten progressives pujades, la darrera d'elles, autoritzada, l'any 1789.

Aquesta situació provoca malestar entre les capes populars que, el dia 28 de febrer, es llancen al carrer i expressen el seu descontentament a través de disturbis -els *rebomboris del pa*- que es perllonguen fins el 14 de juliol. Es tracta d'una protesta típica d'Antic Règim, una resposta violenta i espontània enfront un fet puntual -pujada de preus-, sense consciència clara, desorganitzats, amb ròssecs tradicionals - devoció, vives al rei, com a gran pare traït per funcionaris que, en el seu nom, però sense el seu consentiment, exploten el poble-, ataquen les cases de les autoritats més immediates, sense qüestionar ideològicament la monarquia.⁴

3. La Gaceta de Madrid descriu una d'aquestes sessions: «El socio D. Antonio de Martí presentó algunos ejemplares de sus *Experimentos observaciones sobre los sexos y fecundidad de las plantas*. Recollit per QUINTANA I MARTÍ.: op. cit., pag.137

4. «El día 28 de Febrero de 1789 pusieron un papel por las esquinas sobre el precio del pan lo qual abia de subir de precio, aquel papel comensso a enfurecer a las gientes porque pienso que también abia alguna sobre el peso del pan, pero en fin eso fue el primer comienzo de nuestro *San Martín* y passo al assunto de la tragedia que passo en Barcelona en asuntos de pan. El pan falto o por mejor hiba escasso(...) se amotinaron las gientes y al anochecer empezaron a gritar (...) Y quien empesso toda la bulla fueron las mugeres (...) bajaron de la calle del call con los guardias españoles que se pararon viendo el motin (...)» del *Libro manuscrito de Ramón Cornet, sombrerero, que contendrá dos cosas acontecidas en la ciudad de Barcelona, Regnando el Catolico Rey Don Carlos 3 de Borbón que Dios guarde. Comensando en el año de 1786*

No obstant això, els rebomboris del pà prengueren un significat més revolucionari que alertà les autoritats. S'estudien mesures per tal de deturar-los. Els gremis, tradicionalment pràctics, apunten les solucions més realistes: mantenir els preus o alliberar els presoners; l'Església, confiada en el seu poder de captació, s'adreça als amotinats exhortant-los a l'ordre; l'exèrcit comença la repressió. És significatiu, però, que l'exigència de pà se sentís per sobre de les veus de les autoritats -àdhuc eclesiàstiques- i que el poble s'enfrontés als cossos armats que tinguessin intenció d'atacar convents i graners, era senyal que les paraules no satisfien la gana.⁵

Intel·lectuals, científics, capes populars descontentes; no hem d'oblidar tampoc la nova classe burgesa, els negocis de la qual es veieren afectats, durant aquests anys, per la guerra amb Anglaterra. La diversitat de sectors socials afectats dóna lloc a una crisi conjuntural del sistema, bé que l'Antic Règim, basat en els principis de «Déu, Pàtria i Religió», sobrevisi, precàriament, a aquest prolegòmens revolucionaris que, a França, amb una crisi conjuntural semblant a la patida al Principat, conduirà, aquest mateix any de 1789, a la presa del poder pel Tercer Estat.

La Revolució francesa té un ressó decisiu en la trajectòria política i social catalana: el terreny estava adobat per a recollir-ne els fruits, i es feu necessari, per part dels ministres monàrquics, deturar el procés. Entre 1790 i 1791 es fa palesa la doble influència duta a terme pels agents revolucionaris francesos, i pels emigrats -nobles i eclesiàstics-. S'introdueix al país la doble versió dels fets: d'una banda, llibertat i surgiment d'un nou ordre progressista, nou ordre oposat radicalment als fonaments de l'Antic Règim, i, per tant, susceptible d'ésser reprimat. D'altra banda, s'introdueix la versió dels perdedors durant la dialèctica revolucionària francesa, perdedors que emigren a l'Estat espanyol per tal de conspirar i recuperar les antigues posicions de predomini. La revolució francesa tingué una difusió positiva mitjançant llibres fàcilment censurables, mentre, al Principat, comptarà amb una cinquena columna palpable que se n'encarregarà de referir els honors i la transgressió de tot respecte -la seva versió del 89 francès-.

És Rafael Amat i Cortada, Baró de Maldà, aquell que recull, al *Calaix de Sastre*, un seguit de rumors -de gener al juliol de 1791- que fan referència a l'arribada de religiosos francesos que fugien de la revolució, i de la subsegüent problemàtica que hi causava la seva presència per a la tranquil·litat de la monarquia espanyola.⁶ Malgrat la identificació ideològica entre aquestes forces reaccionàries i les autoritats de l'Estat espanyol, comença a estendre's el mite del francès com a sinònim de conspirador, transgredidor, element perillós. Àdhuc el clergat i la noblesa del país veí,

5. Ibidem.

6. Les primeres notícies de la repercussió de la Revolució Francesa a Barcelona les proporciona RAFAEL de AMAT I CORTADA, Baró de Maldà en *Calaix de Sastre*. Biblioteca de Catalunya

francesos, són sospitosos, i es preparen mesures de control per tal d'evitar el seu contacte amb la població catalana.⁷

El govern de Floridablanca, per causa de la contradicció pròpia d'un programa il·lustrat i evolucionista que no podia afrontar un canvi violent d'estructures; que no volia trastocar l'ordre en el qual s'hi sustentava; que, en definitiva, veïen en l'exemple del país veí un toc d'alarma, el desenllaç possible d'una obertura a nous esquemes, dictà una llarga sèrie d'ordres neutralitzadores, ordres que prohibien la introducció de qualsevol material -essencialment llibres, follets impresos i manuscrits- sospitosos de difondre la doctrina revolucionària.⁸

La reiteració de les ordres prohibitives ens dona una idea de la difusió i de l'interès que la població catalana tenia a llegir els nous avensos. El missatge de les autoritats estatals identifica revolució amb forces malignes que no respecten la tradició cristiana. La religió, com a punta de llança, va ser utilitzada per atemorir la gent, alhora que esdevingué un bon referent de censura. Atacar la religió era molt més que llibertat de cultes, era introduir idees de pacte social, de sobirania no legitimada per Déu, introduir avenços científics que qüestionaven el món segur i tancat de l'Antic Règim; era donar accés a la cultura, lliure de les influències del clergat; la religió, com a vehiculadora de l'ordre establert, acomodava les consciències al model jerarquitzat tradicional. S'estava prefigurant, aquí, ja, un primer joc de forces anti-liberals, que compliràn un paper decisiu en la mobilització del poble durant la Guerra del Francès, i que suposaven una evident contradicció amb els postulats de les Corts de Càdis, a les quals, teòricament, donarien suport.

L'execució, el gener de 1793, de Lluís XVIè, confirmà la hipòtesi d'un món que s'ensorrava, i augmentà les tensions entre els governs francès i espanyol. Pocs mesos més tard, les ordres reials d'expulsar tots els francesos no domiciliats en el territori de l'Estat, eren els primers indicatius de la contesa contra la República francesa. La declaració bèl·lica -Decret amb data de 23 de març del 1793- es fa pública a Barcelona l'abril. L'Ajuntament informà dels preparatius a la noblesa, clergat, comerç i fàbriques, col·legis i gremis, sol·licitant la col·laboració de tots ells en la campanya bèl·lica.

La jerarquia eclesiàstica es dona pressa a prestar el seu concurs, i el Bisbe de Barcelona estableix rogatives com a mitjà d'assegurar l'èxit de la guerra; text apocalíptic, ofereix la salvació i l'amor de Déu a aquells que no es deixin enganyar per les teories corruptes i anticristianes dels francesos, els quals, oblidant els segles de tradició harmònica, posen en perill la felicitat de la societat.⁹

7. *Diario de Barcelona* ,(22-XI-1792) Núm.53. pag.209

8. *Diario de Barcelona* Any 1792. (I), pag.66

9. *El «Domingo 14 del corriente, se publicó en las Iglesias de esta capital el tiempo de la celebración de los Divinos Oficios, la exhortación siguiente: (...)Pidamos pues todos a Dios se digne prosperar las piadosas intenciones de S.M. y desterrar las tinieblas de los que ciega-*

França i francès són sinònim d'iniquitat; les Pastorals de l'Arquebisbe de Tarragona, del Bisbe de Girona i del Bisbe de Vic, justificaran la declaració de la guerra.¹⁰ El procés de la Guerra Gran, ampliament comentat per Ossorio i Gallardo,¹¹ serà una gran prefiguració de la del Francès, almenys pel que fa a un dels sectors, el tradicional, i al seu comportament.

Les arengues sentimentals on s'afavoria la dicotomia francès-diàble, mobilitzaren gent en un primer moment. Estableix l'esmentat autor que, durant els mesos inicials, el poble català compartia els mateixos interessos que el seu monarca: defensar la religió i el Trò, els quals es trobaven en potencial perill per causa de les influències revolucionàries. La reconquesta l'any 1793, del Roselló i la Cerdanya, serà fomentada per la pròpia monarquia espanyola com a estímul. Hi ha un enardiment primigeni, una successió de proclames i exhortacions que prevèien l'èxit de la contesa, exhortacions tòpiques, irrealistes, vàlides només en un primer moment d'avenç, quan els efectes de la misèria de la guerra encara no s'havien deixat sentir.¹²

A mitjans 1794, el conflicte es capgira contra els catalans. A la desmoralització per les successives desfetes, cal afegir-hi les lleves, que deixen el camp sense conrear, els tributs bèl·lics especials, l'escassetat per causa dels bloquejos econòmics, etc. Paral·lelament i significativa, canvia també el tó de les exhortacions, que esdevenen pràctiques, intentant trobar ressó mitjançant dos nous factors: la defensa dels interessos econòmics i el catalanisme.

Des de l'Estat, es recrudeixen les mesures contra els francesos, acusats de simpatitzar, sense matisos, amb l'ideal de la revolució liberal.¹³

mente atolondrados intentan destruir una Católica Religión; y para conseguirlo hagamos desar los delitos que irritan, pues así suspenderá el azote que nos aflige (...) Dado en Palacio Episcopal de Barcelona a 10 de abril de 1793» extret del *Diario de Barcelona* Any 1793. Tomo 3., pag.433

10. Biblioteca de Catalunya *Follets Bonsoms*, núm.928,929,931 i 6.769

11. OSSORIO i GALLARDO, A.: *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)* Ed. Grijalbo. Barcelona 1977

12. *Diario de Barcelona*. Any 1793. Tomo 3, pag 665. A Sant Antonio Abad, *Súplica en Bilingüe*: O San Antonio Abad, Protector fiel,

De la Iglesia y Monarcas respetables
A las armas de España memorables
Ampára en esta Era tan cruel,
Espugnador y pasmo de Luxbel,
En batallas horrendas e incansables
A las tropas francesas
tan culpables,
Desvíalas de empresa vil e infiel.
Las provincias te imploran la asistencia
Contra canalla infame y preocupada,
Y confían en triunfar, y vindicada
Dexar a la Divina Omnipotencia,
Fomenta una tal Fe, ardor e idea,
Que un español valdrá mil en pelea.

13. Veure al *Diario de Barcelona*. (21-x-1794). Tomo VIII., pag.1189 *Don Carlos*, por la gracia de Dios(...)á los de mi Consejo, Presidentes y Oidores de mis Audiencias y (...)

Des dels mitjans d'expressió catalans, hom preten identificar la lluita contra els francesos amb un renaixement de l'antiga Catalunya no sotmesa. Els missatges, reiterats, fan referència a un passat gloriós, un passat enterbolit per la Pau dels Pirineus, que obligà a cedir el Rosselló i la Cerdanya a França: sempre França; la mateixa que ara, en nom de la barbàrie, preten assolir «la Pàtria», amb el benentès de deixar en l'ambigüetat allò que Pàtria vol dir.

La població està cansada i pateix. Cal identificar patiment i revolució. Les arengues d'aquest moment són molt més directes i encaminades a tocar els punts febles de la població: emigració, pèrdua dels béns, perill de mort i violències en tots el casos. Hom encoratja totes les classes socials a mobilitzar-se pel triomf: la noblesa, els intel·lectuals, el clergat, els comerciants, tots aquells que realment tenen quelcom a perdre i que havien deixat el pes de la guerra als camperols.¹⁴ Significativament, aquest text exhortant a la defensa de la Pàtria, fa seus els arguments revolucionaris; malgrat la repressió i la resistència enfront la introducció de nous corrents, el terreny estava adobat per a dur a terme un canvi polític. L'Antic Règim trontollava:

Hom li diu a la noblesa: Lluiteu i demostreu que és mentida l'acusació d'haver-vos constituït en una classe paràsita; signe de que aquest pensament circulava entre la gent.

Hom acusa els comerciants de perseguir només l'interès particular, oblidant l'interès de tots; signe de la progressiva dissociació entre classe burgesa i sistema.

Per últim, i com a *significativa* mesura preventiva, hom considera la possibilitat que els francesos puguin convèncer el poble de l'amillorament vivencial que suposaria la introducció de les idees revolucionàries -mètode que utilitzaria, més tard, Napoleó, per tal de fer-se amb els territoris europeus de manera pacífica-. Enfront als arguments liberals, la monarquia i els seus representants contraposen retòrica: igualtat versus jerarquia en funció del Regne Celestial; llibertat versus temor de Déu, millorament del nivell de vida versus catecisme.

L'anacronisme és evident. La guerra fou perduda per causa de la disimetria de les dues forces en conflicte quant a estratègia, composició de l'exèrcit, recursos econòmics, ideals. Ossorio afegeix que la Pau de Basilea (1795), negociada per Godoy, fou una maniobra de prevenció contra Catalunya i contra la posada en marxa de la revolució liberal: per tal de guanyar la guerra, calia organitzar el Principat, donar iniciativa al Sometent, posar a mans dels catalans les armes defensives que podrien esdevenir ofensives contra l'Estat espanyol. Aquest s'estimà més l'armistici.

Amb la Pau de Basilea, per la qual l'Estat espanyol cessa les seves

14. *Diario de Barcelona*(8-XII-1794), pag. 1318. *Exhortación a la Defensa de la Patria*. «Catalán despierta: corre presuroso á detener un enemigo que orgulloso de haber rompido las fuertes barreras que le oprimen allá en las faldas de los Pirineos(...) avanza atrevido y aspira a sujetarte a su ley impía, y destruirte enteramente.(...)»

hostilitats contra França, sobrevé un període de forta crisi econòmica. La Gran Bretanya serà a partir d'aquesta data, la principal rival econòmica que enturpirà el comerç amb Amèrica. Les diferents capes de la societat catalana se'n ressenten: la burgesia, principal afectada, no podia exportar teixits ni aiguardents; això provoca la decadència en el conreu de la vinya, alhora que les capes populars urbanes veuen augmentar els preus i l'atur. És important conèixer l'informe de la *Junta de Gobierno del Comercio de Catalunya al Rey*.¹⁵

Novament ens trobem davant una situació conjuntural que apunta vers una crisi de l'Antic Règim. La gran problemàtica econòmica prepara un estat d'ànim contrari als poders establerts, bé que l'oposició al sistema s'ha de matisar. Possiblement es tracta més d'una postura tradicional que no pas amb voluntat de transformació. Són les reformes de Godoy, quant a la distribució de la terra i el sistema tributari, aquelles que determinen el descontentament de l'oligarquia catalana, la qual generalitza i atribueix al governant il·lustrat la negativa situació que pateix la població.

Allò que la societat catalana volia, no era tant un canvi liberal, l'exponent més clar del qual serà la revolució francesa, com una reestructuració del sistema absolutista, que permetés les favorables conjuntures econòmiques del segle XVIII. En conseqüència, si bé és veritat que la situació socio-econòmica apuntava vers una crisi de l'Antic Règim, estem molt lluny encara d'una presa de consciència ideològica que formuli la necessitat de transformació política, i això malgrat les infiltracions liberals originàries d'Europa.

Hem d'entendre, alhora que desmitificar, els esdeveniments ocorreguts durant la Guerra del Francès (1808-1814). No és una guerra antioligàrquica, no és una guerra popular; ni tant sols va ser la contesa per si mateixa el desencadenant únic d'una situació pseudo-revolucionària. La crisi econòmica afectava amples capes de la població, que, en els moments de dificultats vivencials, accentuen els greuges històrics rebuts d'un determinat sistema.

Hi havia, pocs mesos abans d'esclatar la guerra, un ambient revolucionari, entès aquest com un descontentament vers els poders establerts. En cap cas, però, les protestes s'adreçaven contra la monarquia absoluta com a institució, sinó contra els seus representants més propers: contra el Corregidor Pedro Ignacio Correa, per exemple, acussant-lo de tractar com a esclaus i d'amenaçar els tarragonins «con rigores, cárcel i grillos...».¹⁶ Actes com aquesta protesta pública, demostren un estat de disconformitat latent, que serà catalitzat per la guerra, bé que reduït en favor dels interessos més conservadors.

15. *Informe de la Junta de Gobierno del Comercio de Catalunya a V.R.P.* presentada el dia 30 de juny de 1804. Recollida en TORTELLA NIUBO, F.: *El moderno resurgir textil de Barcelona (siglos XVIII y XIX)*. Cámara Oficial de Comercio de Barcelona, 1961, pag. 189-194

16. Arxiu Històric Municipal de Tarragona. Actes Municipals (29-iv-1808). Extret de RECASENS J.M. *La revolución y guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona. Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1965. pág. 502

Fointenebleau, el pacte de Godoy amb Napoleó per tal d'accedir a territoris portuguesos, la cessió dels drets de la Corona a mans de Bonaparte, no són, evidentment, la causa de la guerra, sinó conseqüència inevitable d'un estat de decadència. Els aldarulls arreu del país, el descontentament generalitzat, posaren en entredit la capacitat de Carles IV per capejar el temporal. La crisi és estructural, i, el comportament concret de la dinastia borbònica, un fet anecdòtic en el conjunt de forces.

Ara bé, és important la mitificació que hom fa de la figura de Ferran VIIè; rei sense temps de governar, representa, tot just, el retorn del sistema absolutista sense les influències d'En Godoy. Ferran VIIè és en definitiva, l'esperança de retrobar la prosperitat sense atacar vells privilegis, enfront de les idees progressistes que venien de la mà de Napoleó. El rei serà mitificat, serà «el Desitjat», i, al seu entorn, es munta la llegenda del rapte. Liberals i absolutistes vehiculen el mite com a estratègia.

Ja des d'un primer moment, hom intentava assegurar el retorn a l'ordre i la tradició, bé que amb connotacions modernitzadores. A partir d'aleshores, liberals, absolutistes i «el poble» lluitaran en comú per «oposició a» els motius de cada sector, però, obeeixen a interessos ben diferents. Ho podem entreveure a través de l'Ordre que el Príncep Antonio, germà de Ferran VIIè, adreça al Comte d'Ezpeleta, Governador i Capità General de l'Exèrcit de Catalunya, condemnant els fets del dos de maig, i encoratjant a l'ordre, sotmissió i ajut incondicional dels pobles a les tropes franceses.

L'estructura d'aquesta Ordre reflecteix tres fets a tenir en compte: Primer, la dinastia borbònica acceptava de bon grat els plans napoleònics; en segon lloc, el text reflecteix inequívocament quins eren els sectors socials que s'oposaven amb més empenyament contra França: la noblesa i el clergat, totes dues capes socials per a les quals hi ha una exhortació especial a l'obediència. Per últim, queda implícita una temença que hom intenta resoldre, tot remarcant la importància de salvar l'ordre per damunt de la justícia. La major part de la població estava descontenta del règim; l'oligarquia necessitava un retorn a la tradició més aferrissada; la burgesia volia el canvi; el poble, viure. Ferran VIIè, rei-incògnita, serà la imatge que representarà els desitjos de cada sector, i aquell que, en última instància, permetrà la unió de forces. Calia el mite, malgrat les manifestacions reials en un sentit de capitulació.¹⁷

En aquesta línia de capitulació progressiva que protagonitza la dinastia borbònica enfront les pressions de Napoleó, se situa també una decisió contraproductiva per a la integritat del territori estatal: el nomenament que Carles IV fa al Duc de Berg, fins aleshores Cap a l'Exèrcit Francès a Espanya, com a Tinent General del Regne. El Duc de Berg tindrà, en endavant, les mans lliures per actuar al territori peninsular a favor dels interessos imperials.

17. Ban del rei Ferran VIIè donat el dia 6 de maig de 1808. Institut Municipal d'Història de Barcelona. *Bans, Edictes i Pregons (1808-1814)*(IMHB) (B.E.P.)

El seu paper va ser contemporitzar; els seus parts diaris, en nom de Napoleó, recomanaven als soldats disciplina, bon tracte als espanyols i foment de la concòrdia entre tropa i població.¹⁸

Fins a finals de maig del 1808, ens trobem, doncs, al preludi del conflicte, on cada bàndol tantejava les intencions de l'altre sense deixar al descobert les pròpies, bé que els francesos tenien ja molt clar que l'Estat espanyol era un reducte a conquerir per al Gran Imperi, i que Catalunya, per la seva proximitat a França, esdevenia baluard fonamental al servei d'aquests plans.

Dins aquesta línia, hem d'incloure els intents francesos d'atreure's la població catalana, abolint alguns dels fets repressius que imposà Felip Vè, com serà la prohibició de l'ús d'armes.¹⁹

La guerra, malgrat tot, va esclatar; els mòbils francesos ja els coneixem: expansió de les idees liberals, alhora que creació d'un espai vital imperialista per a França. Ara bé; els mòbils dels sectors de la població catalana s'han de matisar. D'una banda, els absolutistes, encapçalats pel clergat, lluitaren contras les idees revolucionàries que propugnaven la llibertat de cultes, l'Estat laïc i el trencament dels privilegis de l'Antic Règim. D'altra, un petit grup de liberals veuran en aquesta guerra l'oportunitat d'enfrontar-se a velles oligarquies senyoriales que enturpien el desenvolupament econòmic. La composició catalana de les Corts de Cadis demostra que són una minoria. La revolució liberal -Juntes, Constitució- i, fins i tot, la reivindicació de Catalunya, seran una conseqüència desencadenada per la guerra, sense formulacions gaire coherents a priori.

Així mateix, hem de comptar amb els interessos de les classes populars que donaren suport al conflicte bèl·lic. Deslligades de qualsevol ideologia, s'enfrontaren al francès per diferents causes: «patriotisme», por de pèrdua de la collita, requisiss patides pels pobles; confiaven en un nou ordre de coses que els fés més lliures, i demanaven la militarització, armes i queviures per tal d'enfrontar-se als francesos, almenys teòricament.

Aquí sorgeix la dissociació entre Juntes Revolucionàries i el poble. Les Juntes es crearen com a resposta a una situació d'emergència; hom intentà defensar les èlits tradicionals, com també algún membre de la burgesia, amb l'ordre com a premisa fonamental, i el control del camperolat com a praxi:

Les Juntes ben aviat coneixeren el perill que suposava un poble descontent i armat, i un dels seus principals esforços anà encaminat a deturar qualsevol mena de procés popular, susceptible d'esdevenir revolucionari; realment, els primers atacs del camperolat s'adreçaren a les cases més riques dels pobles, negant la jerarquització que fins aleshores havien patit a mans de les autoritats.²⁰

18. L'ordre, en castellà i francès. IMHB (B.E.P.)

19. Ordre publicada per Ezpeleta, el qual la reb de la Junta del Real y Supremo Consejo de Castilla, i aquesta, per part seva del Duc de Berg. IMHB (B.E.P.)

20. Acord de la Junta Corregimental, Lligall 13. AHMT. Extret de RECASENS, J.M. op. cit. pág. 507

A partir del juny del 1808, la Junta de Lleida esdevé Junta Superior del Principat, moment en el qual es consolida la pèrdua del potencial revolucionari popular, i el poder passa a mans dels estaments privilegiats de l'Antic Règim, amb diverses representacions locals. Es tracta de garantir l'ordre i de no permetre les aspiracions anti-senyorials de les capes pobres. Per tal d'aconseguir-ho, hom desarma el Sometent, la gent que en un primer moment es va prestar a defensar la causa anti-francesa, i que aprofità l'avinentesa per a donar sortida als seus propis greuges contra el sistema. Paral·lelament, hom crea un cos armat on s'enquadren els ciutadans *honrats*, els propietaris i menestrals, tots ells voluntaris, que tenen al seu càrrec el manteniment de l'ordre públic. És la domesticació de la revolució popular i l'intent de canalitzar totes aquelles postures d'oposició al francès en benefici d'uns únics interessos.

Les Junes deixen molt clara l'obligació de continuar pagant delmes i prebendes, alhora que disposen fortes condemes als pobles que no lliurin les captacions cadastrals. En última instància, hom no té inconvenient en acudir a l'exèrcit com a mitjà repressiu.

Els cossos armats a què hem al·ludit, base de la Milícia Nacional, no qüestionen en aquest moment la legitimitat senyorial, bé que això no vol dir que majorment, hi estiguin d'acord. Allò prioritari és la defensa de la propietat, d'aquells que tenen alguna cosa a perdre enfront de les capes humils, que, d'ara en endavant, lluitaran forçades i en nom dels interessos aliens.

La creació d'un exèrcit i la provisió de queviures són els dos problemes fonamentals que han d'abordar les Junes, pel que fa a la defensa del territori ocupat. A més de controlar la població en cossos armats controlats, obligaran l'allistament militar, so pena d'expropiacions i privacions de llibertat.²¹

Els primers aldarulls populars contra les expoliacions franceses marquen el començament de les hostilitats a Catalunya. Les massacres havien començat, i Duhesme, Comandant en Cap dels Exèrcits Francesos als Pirineus Orientals, s'adreçarà al Governador de Catalunya, Ezpeleta, ordenant-li, de manera intimidatòria, que utilitzi la seva autoritat per tal de deturar les insurreccions del Principat; assumint de fet la direcció, insta a dictar mesures repressives contra els insurrectes, els no identificats i els disidents amb el Govern francès.

Des del moment que el Governador de la Província acata condicions en la línia, cal remarcar, d'allò que recomanava el Príncep Antonio en nom del seu germà-, podem considerar l'establiment d'una frontera que separa la Catalunya ocupada i sotmesa a Napoleó, de la insurrecta i declarada en rebel·lió.²²

Catalunya, dividida en dos, haurà de fer front, també des de dues

21. IMHB (B.E.P.) Tarragona 20 de juny de 1808. La Junta Superior de Gobierno de esta ciudad(...)

22. IMHB.(B.E.P.). El Ban és fixat el 15 de juny de 1808 i signat per G. Duhesme.

perspectives, als problemes plantejats: la demarcació territorial, les mesures d'ambdós bàndols per tal d'assegurar l'arribada de queviures, la militarització forçosa, el cansament de la guerra, la divisió administrativa francesa, la guerra de proclames, l'intent mutu d'arribar a la població mitjançant declaracions respectuoses amb el sentir català, etc.

El bàndol d'ocupació tenia una política coherent que privava l'educació, el lliure comerç, la legislació clara i inequívoca a l'estil francès, bé que no tingué temps de portar a la pràctica el programa.

El bàndol resistent, tanmateix, hagué d'afrontar una nova organització de l'Estat des de pressupòsits no establerts. Potser hom no tenia clara la sortida de la guerra, però aquesta, en tot cas, impossà les seves condicions; evidencià la crisi de l'Antic Règim i la necessitat de canvi. Tot allò que a la zona ocupada hom sabia resoldre, almenys teòricament, perquè existia el precedent de govern napoleònic a França, s'hagué de bastir mitjançant unes Corts Constituents a la zona no ocupada.

Entre 1810 i 1812, dates que coincideixen amb els moments de màxim esplendor francès a Catalunya, el territori no ocupat envià els seus diputats a les Corts Generals. Després d'algunes remodelacions, aquests diputats portaren instruccions de la Junta Superior del Principat, quant a les decisions a prendre²³:

L'organització efectiva de les tropes contra Napoleó, els problemes econòmics, i un tímid regionalisme, serien els trets bàsics que configuren el pensament dels polítics catalans a Cadis. Ideològicament, però, queden dividits entre un conservadurisme il·lustrat catalanitzat -Llàtzer de Dou, Capmany-, o fins i tot tradicionalista -Creus-, i un liberalisme pur, que inclou, també, una concepció jacobina de l'Estat -Josep Sala-; aquest últim corrent, malgrat tot, és minoritari.

Les resolucions de les Corts de Càdis, la Constitució del 1812, les aspiracions provincialistes, la sortida liberal a la crisi de l'Antic Règim, tot això, esperava el *Desitjat*, és a dir, la pau, per tal de portar-se a la pràctica. Raons internacionals - guerra amb Rússia, creixent oposició interna a França contra Napoleó, mobilització europea contra la revolució francesa - més que no pas eficàcia del bàndol resistent, expliquen la desfeta francesa a la península. El 1814, com és prou conegut, les tropes napoleòniques abandonen el país.

En definitiva, la guerra del francès està ben lluny d'aquelles connotacions que tradicionalment se l'hi han assignat. No és pas una guerra que impliqués ideològicament el poble -reaccionà un cop la seva subsistència

23. *Exposición de las principales ideas que la Junta Superior del Principado de Catalunya cree conveniente manifestar à los señores Diputados de la Provincia que en representación de la misma pasan al Congreso de las próximas Cortes.* Arxiu de la Corona d'Aragó. Oficis de la Junta de Catalunya sobre la Governació (Volum.II, fols.195-197). Extret de RAHOLA, F. *Los Diputados por Catalunya en las Cortes de Cádiz.* Barcelona. Imp. Casa Prov. Caridad, 1912. pag.20-21

es veié en perill per la presència francesa-; no es tracta d'una guerra revolucionària de per se -ans al contrari, les Junes intentaren deturar els processos més radicals-, sinó que, davant el buit de poder, propicià una revolució liberal sobre el paper. No ens trobem amb una élit catalana progressista, ni amb el concepte de l'afrancesat com a traïdor a la pàtria.

La guerra fou una reacció a les idees revolucionàries de les quals Napoleó se'n feia exportador -almenys aquesta és la seva vessant triomfant-; fou un esdeveniment que propicià l'esforç comú *per oposició a*, que abortà les transformacions revolucionàries que els francesos pretenien imposar a la zona ocupada, i enterbolí les iniciatives renovadores dels diputats estatals.

La guerra també evidencia un sentiment nacional català, que ambdós bándols intenten d'aprofitar al seu favor, sentiment lligat al tradicionalisme, a la defensa de furs i antics privilegis, que inicia aquí la dissociació amb el liberalisme jacobí, i que posa els fonaments dels programes pseudo-catalanistes defensats pels carlins dels anys quaranta, radicalment oposats al pactisme moderat del vuitcents.

La guerra, en última instància, obrí unes expectatives susceptibles d'ésser continuades amb l'adveniment de Ferràn VIIIè, bé que l'evolució política del seu regnat, ens fa dubtar, si més no, de la sinceritat i desig de canvi per part de la majoria de dirigents que lluitaren contra Napoleó.

És coneguda la mitificació que un sector ideològic determinat va fer de la guerra del francès com a exponent dels sentiments de pàtria espanyola que lluita contra el francès; no obstant això, no podem oblidar que els republicans catalans de començaments del segle XX, enfrontats políticament al centralisme, també mitificaren la guerra, aquesta vegada per ressaltar la figura benefactora de Napoleó. Concluem fent referència a un article de Rovira i Virgili, que reflecteix el desencís davant el desenllaç de la guerra.²⁴ Davant aquesta lectura, entenem, avui, que s'han fet nous

24. ROVIRA I VIRGILI, A. «Napoleó a Catalunya». A: *La Revista*(1-v-1921) «Catalans -deia el Mariscal Augereau l'any 1808, en el seu manifest de Girona- haveu despertat envers vosaltres l'interés de l'Emperador». I aquestes paraules prenen el tò de Jòia propi de qui comunica cordialment una bona nova falaguera.

És fàcil, sobretot per als historiadors i comentaristes superficials, el veure en els mots d'Augereau una petita maniobra per a guanyar la benevolença dels catalans. Però tots els que coneixen les aficions de Napoleó a les coses catalanes, i especialment a la llengua i a la literatura de Catalunya, han de creure que era sincer aquell interès pels catalans anunciat pel Manifest.

Els records tràgics, de sang i d'horror, que Catalunya guarda de la invasió napoleònica, podrien donar el caient d'una blasfèmia a l'epígraf d'aquestes ratlles: Napoleó, amic de Catalunya.

I, no obstant, aqueixa amistat, aqueixa simpatia, resten provades documentalment, per detalls íntims, exempts de tota segona intenció. Napoleó es sentí amic de Catalunya, però els catalans no es sentiren amics de Napoleó. I vingué la guerra, en la qual els catalans no foren sino espanyols.

L'odi dels catalans d'aquells temps a l'Emperador fou tan intens, o més, que el de la resta de peninsulars. Orbs i furiosos, els catalans del segle XIX reïncidiren en el pecat d'abdicació de llur ànima nacional en que caigueren els catalans de les darrerries del segle XVIII.

estudis, noves investigacions, i no es nega que a Catalunya, durant la Guerra del Francès, es produís un alçament, també, espanyolista; però alhora es demostra la presència d'un fet diferencial indiscutible i d'una consciència del grup català. Caldria, potser, parlar de la figura de l'afrancesat Tomás Puig, políticament il·lustrat, capità dels Sometents durant la Guerra Gran, Ciutadà Honrat de Barcelona, que, el 1808, es posa al servei de la causa francesa degut, precisament, a les seves idees avençades. Ideològicament era liberal i un afrancesat intel·lectualment i política; segons Lluís M. de Puig: «protagonitzà prop de les autoritats franceses el primer catalanisme polític del segle XIX. Federalista d'Europa. Era partidari que Catalunya se separés de la Monarquia hispànica i s'unís a l'Imperi francès».²⁵

Ara bé, cal veure en la invasió napoleònica una entitat que va més enllà del simple intent d'anèxió o subordinació a la Corona del país veí: va servir per a precipitar la caiguda de l'Antic Règim, per a endegar un règim constitucional i per a què el sistema senyorial fos flagelat. Cal veure l'expressió de la personalitat del país en moments en què, gaudint d'un autogovern -com a conseqüència de la fallida de l'organització estatal- s'apunten solucions pròpies, que expressaven les necessitats i aspiracions de la societat catalana.²⁶

Les guerres contra la República i contra l'Imperi foren, per part de Catalunya, les dues guerres més antinacionals de la nostra història.

Es poden comptar amb els dits els catalans que no es deixaren portar per la ventada antifrancesa. Aquestes excepcions, que potser algun dia tindran l'ampli estudi merescut, són punts escampats damunt la terra nostra: Un a Figueras, un altre a Girona, alguns altres poc coneguts encara. I excloem ací aquells catalans, més nombrosos ja, que es posaren al servei de l'invasor per baixos mòbils d'interès personal o de profit.

Entre les seves extraordinàries qualitats, entre els seus grossos defectes personals i polítics, Napoleó té el relleu d'una gran figura històrica. I la primitiva simpatia i amistat de Napoleó per Catalunya, per la seva llengua i per la seva literatura, és una confirmació de l'altitud espiritual de la nostra terra i de la nostra història».

25. PUIG, LL.M. de «Invasió napoleònica i qüestió nacional a Catalunya». A: *La Invasió Napoleònica*, Barcelona, Publicacions de la Universitat Autònoma, 1981. pp.55-81

26. FONTANA, J. «Qui va pagar la guerra del francès?». *Ibidem*, pp.7-21